

22. Цимбал Ю. М.Ф. Владимирський-Буданов – почесний член та доктор honoris causa Університету Св. Володимира [Текст] / Ю. Цимбал // Київ. старовина. – 2003. – № 2. – С.144–156.
23. Шапов Я.Н. Государство и церковь Древней Руси X–XIII вв. [Текст] / Я. Н. Шапов. – М.: Наука, 1989. – 232 с.
24. Щетинина Г.И. Университеты в России и Устав 1884 года / Г. И. Щетинина. – М.: Наука, 1976. – 231 с.
25. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України [Текст] / Н. Яковенко. – К.: Критика, 2005. – 584 с.

Надійшла до редколегії 25.01.11

УДК 130.3

М. І. Романенко

*Дніпропетровський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти*

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ ЯК ГАЛУЗЬ ЗНАННЯ

Досліджено чинники формування філософії освіти як галузі знання. Обґрунтовані зміст та функції філософії освіти у контексті соціальної модернізації.
Ключові слова: філософія освіти, соціальна модернізація, освітні реформи.

Исследованы детерминанты формирования философии образования как отрасли знания. Обоснованы содержание и функции философии образования в контексте социальной модернизации.

Ключевые слова: философия образования, социальная модернизация, образовательные реформы.

The determinants of forming of philosophy of education as a branch of knowledge are investigated. The content and function of philosophy of education in the context of social modernization are grounded.

Keywords: philosophy of education, social modernization, reforming of education.

Актуальність теми. Реформування вітчизняної освіти вимагає наукової розробки концепції та напрямів модернізаційних реформ. Аналіз проблем сучасної освіти здійснюється у рамках нової галузі знання – філософії освіти. Це актуалізує дослідження, присвячені вивченню її сутності та соціальних функцій.

Розробленість проблеми. Різноманітні аспекти становлення філософії освіти в контексті соціальних трансформацій розглянуті в роботах С. К. Булдакова, Г. І. Геращенко, Б. С. Гершунського, В. Н. Гончарові, Є. І. Добрянської, О. В. Долженка, С. Ф. Клепка,

В. Г. Кременя, В. Г. Кузя, В. В. Кумаріна, В. С. Лутая, Ф. Т. Михайлова, Н. Г. Ничкало, Н. П. Пішуліна, В. Т. Гуляєва, В. М. Розіна, Н. С. Розова, Ю. І. Терещенка, В. В. Тринкіна, Х. Г. Тхагапсосва, Н. Н. Пахомова, Ю. Б. Тупталова, В. Д. Шадрікова, П. Г. Щедровицького та ін. філософів.

Мета дослідження. На основі аналізу чинників формування філософії освіти визначити її соціальну сутність та призначення.

Виклад основного матеріалу. Філософські дослідження сучасної освіти протягом останніх років міцно закріпилися у науковій сфері, яка отримала назву «філософія освіти». Будь-які філософські проблеми освіти – чи то її місце в розвитку суспільства, чи то система ціннісних орієнтацій, чи то нові технологічні форми реалізації навчально-виховного процесу – розглядаються під рубрикою «філософія освіти», що стала традиційною і в наукових виданнях, і в бібліотечних каталогах. Вчених, що працюють у сфері досліджень теоретико-методологічних проблем освіти, називають «філософами освіти», і в цю категорію досить часто потрапляють зовсім різні люди, об'єднані, по суті, лише вказаним об'єктом дослідження. До «філософів освіти» відносять і взагалі всіх, хто зробив свій внесок у розвиток сучасної освітньої теорії та методології.

Тому не дивно, що і соціально-філософське дослідження освіти у наш час, як правило, здійснюється у рамках філософії освіти, складаючи магістральний напрям її розвитку. Виходячи зі змісту філософії освіти, взагалі можна констатувати домінування у її рамках соціально-філософської проблематики. Це пояснюється передусім природою філософсько-освітнього знання – воно має метою розробити наукові основи розвитку освіти сучасного суспільства, і значною мірою виросло з соціально-філософського аналізу сучасної освіти. Тому в наш час соціально-філософські дослідження освіти невід'ємні від філософії освіти і здійснюються переважно в її лоні. А відтак їх теоретико-методологічна характеристика неможлива без узагальнюючого аналізу самої філософії освіти як галузі знання і специфічної форми застосування методології соціальної філософії [1].

Звичайно, філософія з моменту свого виникнення була тісно пов'язана з розробкою педагогічних та освітніх ідей і практично кожен великий філософ і кожний більш-менш значний філософський напрямок залишив свій слід у розробці загальнометодологічних та концептуальних основ освітньої практики. Більше того, в деяких випадках саме освітня проблематика та пов'язані з нею питання людського буття та соціальної організації ставали основою стратегічного напрямку розвитку філософської думки – як це було, наприклад, в епоху Просвітництва.

У зв'язку з цим Президент міжнародного товариства філософів освіти Енн Ділдер вважає, що суть філософії освіти залишилася незмінною від часів Платона. При цьому він відстоює ту точку зору, що однозначного визначення філософії освіти у наш час дати неможливо, більше того – така відповідь для сучасної науки була б неприйнятною. Тому філософію освіти потрібно визначати у най-

більш широкому розумінні цього слова – як прагнення до мудрості у сфері виховання та освіти.

Однак ситуації з дослідженням філософських проблем освіти у часи Платона і в наш час принципово відрізняються. Характерною рисою неінституційованого періоду розвитку філософії освіти була невіддільність її проблематики від загальнофілософських побудов того чи іншого мислителя чи тієї чи іншої філософської школи. Філософія освіти складала просто своєрідний компонент філософської системи та системного мислення філософів і розгорталася як застосування основних концептуально-методологічних положень загальнофілософського характеру до однієї із сфер соціокультурної реальності – до системи освіти.

Причому, слід відмітити, що такий стан справ характеризував не тільки досить віддалені етапи розвитку філософської думки, а й філософську науку першої половини ХХ ст. Ціла низка видатних філософів – В. Дільтей, Д. Дьюї, М. Бубер, К. Ясперс, А.Н. Уайтхед – не тільки у систематизованому вигляді викладали свої власні думки відносно освітніх проблем, але й висували спеціальні проекти нових освітніх інститутів та принципів їх функціонування. Проте і в цьому випадку статус філософії освіти залишався незмінним – це було застосування попередньо розроблених на загальнотеоретичних засадах фундаментальних філософських принципів до освітньої практики і перосмислення останньої у відповідності до цих принципів.

Час зародження філософії освіти в сучасному розумінні цього слова до цього часу викликає певні дискусії. Розбіжність думок доволі широка – від кінця ХІХ ст. до середини ХХ ст.

Так, відомий вітчизняний філософ освіти С.Ф. Клепко розділяє точку зору, згідно якої філософія освіти виникла в США у ХІХ ст. і пов'язує її передусім з творчістю Дж. Дьюї [2, с. 198]. Аналогічно інші дослідники пов'язують виникнення філософії освіти у залежності від своїх уподобань з тим чи іншим напрямком новацій у сфері методології та теорії освіти, переважно першої половини ХХ ст.

Такий підхід нам видається дещо спрощеним. Звичайно, і Дьюї, і багато інших філософів кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. зробили багато для визнання соціальної значущості освіти і її перетворення у ведучий фактор соціальних змін. Проте у кожному конкретному випадку це була локальна подія, яка не мала значних соціальних наслідків. Творчість мислителів своїм наслідком мала максимум формування незначної мережі шкіл і групи послідовників, більш чи менш впливової. Проте в жодному з випадків не можна говорити ні про початок соціальної, ні про ініціювання когнітивної інституціоналізації філософії освіти як самостійної наукової дисципліни.

Фактично становлення філософії освіти як особливого дослідницького напрямку слід віднести до середини ХХ ст., і піонерами тут були, як і в більшості випадків, коли справа стосується практичного застосування гуманітарних знань, американці. На початку 40-х рр. у Колумбійському університеті створюється товариство, метою якого стало дослідження філософських проблем освіти. З само-

го початку у США філософія освіти розвивалася на прагматично-прикладних засадах, концентруючись в основному на завданнях налагодження співробітництва між філософами та теоретиками педагогіки, підготовки навчальних курсів для коледжів та університетів, кадрів з цього фаху, філософських експертиз освітніх програм тощо. Так було закладено основу конституювання нової галузі філософського знання у вигляді її соціальної інституціоналізації. Філософи, що спеціалізувалися у галузі освіти, педагоги, що цікавилися філософською проблематикою, отримали змістовно-ціннісну основу для консолідації, що привело до створення чисельних асоціацій та об'єднань відповідного профілю. У наш час соціальну інституціоналізацію філософії освіти вже можна вважати здійсненим фактом, хоча на теренах вітчизняної науки цей процес ще тільки-тільки розпочинається і поки що носить в основному неофіційний характер, не супроводжується якимись організційними зрушеннями.

Ця точка зору є найбільш розповсюдженою серед дослідників філософсько-освітницьких проблем. Так, відомий український дослідник Ю. Терещенко з цього приводу пише: «Організаційне оформлення філософії освіти припадає на 1940–1960 рр., коли в США і Великобританії з'являються перші наукові спілки із філософії освіти. У 1990 р. на міжнародній конференції в Лондоні започатковано Міжнародну асоціацію філософії освіти. ... в бібліотеці Конгресу США книг із питань філософії освіти налічується понад дві тисячі. ... І, незважаючи на розходження у поглядах, основні лінії філософських проблем, можна сказати, є відпрацьованими. Тому й філософію освіти читають тепер у вищих закладах освіти Заходу як нормативну, стандартну дисципліну, що має досить ґрунтовну наукову базу.

Із погляду на означене стан дослідження філософських проблем освіти в Україні можна розглядати чи не як стартовий. Пояснюється це, передусім, нашою історією, своєрідністю нашого соціокультурного буття та характером державотворення. Звідси – неоднозначність, суперечливість, а іноді й взаємовиключеність суджень вітчизняних дослідників щодо інституціоналізації філософії освіти» [3, с. 12].

Причини нерозвиненості філософії освіти в нашій країні цілком зрозумілі – в умовах ізоляції від міжнародної спільноти і домінування марксистсько-ленінської ідеології, що містила відповіді на всі питання «світового революційного процесу», будь-які несанкціоновані пошуки шляхів розвитку освіти на теоретико-методологічному рівні жорстко припинялися (хоча на рівні практичних технологій, де не йшлося про «ідеологічну цілісність», експерименти дозволялися і ми вже в 1970–1980-ті рр. маємо цілу низку інноваційних педагогічних шкіл, що працювали по суті в руслі концептуальних основ сучасної філософії освіти) [4].

На Заході цих обмежень не було, а тому з самого початку до філософсько-освітніх досліджень було залучено максимум спеціалістів різноманітного профілю для вирішення практичних проблем суспільства, що прагнуло максимально використати освіту як ресурс соціально-економічного розвитку і духовного прогресу. На цій безмежно широкій

основі і виникла філософія освіти – «та царина, в якій дослідники прагнуть інтегрувати усю філософську думку стосовно проблем освіти – без всяких обмежень у джерелах, методах, проводячи систематизацію, наполегливий пошук усіх цінних думок «чистих» філософів з метою їх селекції, концептуалізації і передачі в освітню теорію» [2, с. 201–202].

Безмежне різноманіття думок, підходів, ціннісних орієнтацій не сприяло формуванню єдиної об'єднуючої теоретико-методологічної основи нової дисципліни і з самого початку привело до її аморфності як системи знання. Відтак статус філософії освіти до цього часу є невизначеним («галузь знань, поле досліджень чи академічна дисципліна») і вчені прогнозують навіть посилення розходжень у сфері визначення природи філософії освіти [2, с. 199].

Відсутність наперед заданих теоретико-методологічних основ («парадигми») нової дисципліни привела до випередження процесу її соціальної інституціоналізації в порівнянні з когнітивною інституціоналізацією. Випередження в часі соціально-інституціональних форм філософії освіти її когнітивно-інституційними формами очевидно вказує на формування об'єктивних передумов розвитку цієї галузі філософського знання в надрах сучасного суспільства. ХХ ст. внесло радикальні зміни в процес функціонування освітніх систем, що у свою чергу є лише відображенням революційних соціокультурних змін у розвитку людства. Складний процес генезису та взаємодетермінації цих змін і викликав той соціальний попит на філософію освіти, що привів до її соціальної інституціоналізації у другій половині ХХ ст.

Процесом, що викликає необхідність філософсько-освітніх узагальнень планетарного масштабу, є, поза сумнівом, інформаційна революція, що приводить до формування інформаційного суспільства. Нові соціокультурні та технологічні проблеми інформаційного суспільства виявляються безпосередньо пов'язаними з освітньою практикою в умовах, коли освіта як основний компонент інформаційного виробництва отримує статус генератора соціального розвитку, що стимулює пошуки філософськи узагальненого осмислення освітніх новацій в контексті реалій інформаційного суспільства.

Конкретним напрямком соціальної детермінації конституювання філософії освіти слід вважати загальну технологізацію духовного виробництва в цілому та освітньої практики зокрема у сучасному суспільстві. Загальна схема технологізації діяльності включає в себе єдність кількох нерозривних компонентів: ідея як передумова – проект як розробка передумови – реклама як спосіб формування споживачів – технологія як спосіб отримання декларованого продукту – власне саме виробництво. Оскільки перша і значною мірою друга фаза технологічного ланцюга в системі освіти традиційно значною мірою покладаються на філософію та філософські дослідження, вимоги єдності технологічного ланцюга привели до відокремлення філософії освіти від загальнофілософської проблематики та її концентрації на освітній практиці. Професіоналізація діяльності філософів, що на постійних засадах зійшли своє місце в соціальній системі розподілу праці, продукуючи в кооперації з педагогами, підприємцями тощо готовий продукт – ефек-

тивні педагогічні технології – і завершила цей процес відокремлення у вигляді соціальної інституціоналізації філософії освіти [5].

У кумулятивній формі об'єктивну детермінацію виникнення філософії освіти можна пояснити невідповідністю існуючих освітніх систем та принципів їх функціонування соціальним потребам, що генеруються новаціями сучасного суспільства. Ця невідповідність фіксується як криза освіти в цілому, і в цьому розумінні філософія освіти – це відповідь на цю кризу, на кризу традиційних форм осмислення та інтелектуального забезпечення освіти, вичерпаність основної філософсько-педагогічної парадигми. У зв'язку з цим відомий російський філософ освіти Б. С. Гершунський пов'язує суть та зміст філософії освіти з необхідністю розроблення відповіді на глобальні виклики сучасної цивілізації, забезпечення її виживання шляхом опережаючого розвитку системи освіти на основі реалізації перспективних та довгострокових потреб людства. «Саме освіта і тільки освіта здатна переломити катастрофічно наростаючі негативні тенденції в духовній сфері людства» [6, с. 20], – підкреслює він.

Таким чином, сучасна цивілізація прагне знайти шляхи вирішення глобальних проблем у сфері освіти, трактуючи цю діяльність як подолання кризи освіти. Що стосується самої освітньої сфери, то тут проблеми мають не стільки педагогічні, скільки філософські витоки, а тому й пошуки виходу з кризової ситуації мають здійснюватися в першу чергу на теренах філософії освіти. Саме це і визначає суть та соціальне призначення філософії освіти як галузі знання.

Можна зробити висновок, що розвиток філософії освіти вирішальною мірою пояснюється надіями вчених і практиків саме на цьому шляху вирішити проблеми сучасної освіти та реалізувати її функціональний імператив як фактора становлення постіндустріального суспільства. Відомі російські дослідники В. М. Розін та С. К. Булдаков пишуть: «не наука і не організаційні реформи є тією архімедовою точкою опори, яка дозволить змінити сутність і лице освіти, а саме філософія освіти, що розуміється як самосвідомість освіти, як «філософська поетика» школи» [7, с. 25].

Академік І. А. Зязюн також методологічним підґрунтям формування сучасної системи освіти вважає саме філософію освіти. Ключовими рисами останньої при цьому він визначає: по-перше, забезпечення творчого характеру майбутньої діяльності людини, її здатності до гнучкої переорієнтації власної діяльності згідно зі змінами в системі соціальних і культурних інститутів сучасного суспільства; по-друге, формування особистісних якостей людини, які визначають не лише її суто професійні характеристики, але й духовність, стиль мислення, рівень культури, інтелектуальний розвиток, її ставлення до іншої людини [8, с. 59]. Відтак саме в рамках філософсько-освітнього знання формується модель необхідної системи освіти, а через неї – і суспільства.

Висновок. Таким чином, аналіз соціальних витоків формування філософії освіти дає достатні підстави для констатації факту обґрунтованості її виділення як самостійної наукової дисципліни для обслуговування комплексу соціальних потреб, пов'язаних з упорядку-

ванням та управлінням широкомасштабними та радикальними процесами змін в освітніх системах. Соціальна інституціоналізація філософії освіти, що стала першим результатом такого виділення, привела до формування поки що аморфного співтовариства вчених та практиків, що професійно займаються проблемами філософії освіти. На певному рівні консолідації та становлення, процес соціальної інституціоналізації переростає у процес когнітивної інституціоналізації.

Бібліографічні посилання

1. **Бермус А. Г.** Модернизация образования: философия, политика, культура: научная монография [Текст] / А. Г. Бермус. – М.: Канон+, 2008. – 384 с.
2. **Клепко С. Ф.** Українська царина філософії освіти [Текст] / С. Ф. Клепко // Практична філософія. – 2001. – № 1. – С. 197–211.
3. **Терещенко Ю. І.** Філософія освіти та пошуки морально-етичного виховання [Текст] / Ю. І. Терещенко // Шлях освіти. – 2002. – № 3. – С. 11–15.
4. **Борзова А. В.** Экзистенциально-креативные аспекты феномена образования [Текст] / А. В. Борзова // Философия образования. – 2007. – № 2 (19). – С. 98–104.
5. **Андрейчук Н. В.** Философия образования и трансформации современной цивилизации [Текст] / Н. В. Андрейчук // Преподаватель XXI век. – 2007. – № 4. – С. 36–42.
6. **Гершунский Б. С.** Философия образования для XXI века: (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций) [Текст] / Б. С. Гершунский. – М.: Совершенство, 1998 – 608 с.
7. **Розин В. М.** Философия образования: Учебное пособие [Текст] / В. М. Розин, С. К. Булдаков. – Кострома: Изд-во КГУ, 1999. – 284 с.
8. **Зязюн І. А.** Філософські проблеми гуманізації і гуманітаризації освіти [Текст] / І. А. Зязюн // Педагогіка толерантності. – 2000. – № 3. – С. 58–61.

Надійшла до редколегії 12.01.11

УДК 37. 504

Н. В. Семенюк

Хмельницький національний університет

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ТА ЕКОФІЛОСОФСЬКОГО МИСЛЕННЯ ФАХІВЦІВ В СИСТЕМІ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Висвітлюється авторський погляд щодо формування екофілософського мислення, екологічної свідомості молодих поколінь.

© Семенюк С. В., 2011